

ԳՈՒՐԳԵՆ ԶՈԹԱՆՁՅԱՆ

Իրավաբան



ՄԱՐԴՈՒՆ ԱՌԵՎԱՆԳԵԼՈՒ  
ՍԱՀՄԱՆԱԶԱՏՈՒՄԸ ՊԱՏԱՆԴ ՎԵՐՑՆԵԼՈՒՑ

Հաճախ թե՛ իրավակիրառ պրակտիկայում, թե՛ քրեական իրավունքի գիտության մեջ դժվարություններ են առաջանում մարդուն առևանգելու (ՀՀ քր. օր. հոդ. 131) հանցակազմի և ազատությունից ապօրինի զրկելու (ՀՀ քր. օր. հոդ. 133) ու պատանդ վերցնելու (ՀՀ քր. օր. հոդ. 218) հանցակազմերի սահմանազատման, հետևաբար նաև դրանց ճիշտ որակման հարցում:

Վերը նշված հանցագործությունների տարանջատման հիմնական չափանիշներից մեկը հանցավոր ոտնձգության օբյեկտն է: Մարդուն առևանգելու հիմնական անմիջական օբյեկտը մարդու անձնական ֆիզիկական ազատությունն է, որը նախատեսված է ՀՀ քր. օր. գլուխ 17-ում (անձի ազատության, պատվի և արժանապատվության դեմ ուղղված հանցագործությունները): Իսկ պատանդ վերցնելու հանցակազմը նախատեսված է ՀՀ քր. օր. գլուխ 23-ում՝ (հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները), ուստի այս հանցակազմի հիմնական անմիջական օբյեկտը հասարակական անվտանգությունն է: Այս հանցագործությունը վնաս է պատճառում հասարակական հարաբերությունների լայն շրջանակներին, մարդկանց մեծ խմբերին և ոչ թե առանձին անհատներին:

Դրա մասին է վկայում պատանդ վերցնելու հատուկ նպատակը՝ պետությանը, կազմակերպությանը, քաղաքացուն որևէ գործողություն կատարելու, կամ որևէ գործողություն կատարելուց ձեռնպահ մնալուն հարկադրելը<sup>1</sup>:

Պատանդ վերցնելը կամ պատանդ պահելը, պարզապես, հանդես են գալիս որպես նպատակին հասնելու միջոց: Պատանդ վերցնելու ժամանակ հանցավորին առաջին հերթին հետաքրքրում է տուժողին որպես նպատակին հասնելու միջոց օգտագործելու հնարավորությունը, այլ ոչ թե նրա անձը: Որպես կանոն, այս դեպքում տուժողը և հանցավորը միմյանց հետ ոչ մի կապ չեն ունենում<sup>2</sup>:

Այսպիսով, պատանդ վերցնելը՝ որպես հանցագործություն, առաջին հերթին վնասում է հասարակական անվտանգությանը: Դրա հետ մեկտեղ պատանդ վերցնելու դեպքում լրացուցիչ օբյեկտի դերում հանդես է գալիս անձի ֆիզիկական ազատությունը, որը մարդու առևանգման հանցակազմում հանդիսանում է անմիջական օբյեկտ: Այլ կերպ ասած՝ պատանդ վերցնելու դեպքում տուժողին ազատությունից զրկելը հանդիսանում է հանցավորի ոչ թե նպատակը, այլ նպատակին հասնելու միջոց: Պատանդ վերցնելու ժամանակ, ինչպես մարդուն առևանգելու դեպքում, տուժողի դերում կարող է հայտնվել ցանկացած անձ, որին ազատությունից զրկելով՝ հանցավորը փորձում է հասնել իր նպատակին: Տուժող կարող է լինել ինչպես ՀՀ, այնպես էլ օտարերկրյա քաղաքացին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձը: Սակայն, ի տարբերություն մարդու առևանգման, ՀՀ քր. օր. հոդ. 218-ի դիսպոզիցիայում նախատեսված է հատուկ նպատակ, այդ պատճառով էլ քննարկվող հանցակազմերում տուժողները ունեն տարբեր դերակատարություններ: Այսպես, մարդու առևանգման դեպքում տուժողը հանդես է գալիս որպես հանցագործության առարկա, իսկ հանցագործության օբյեկտն է տուժողի ֆիզիկական ազատությունը: Մինչդեռ պատանդ վերցնելու ժամանակ տուժողը հանդիսանում է հանցագործության օբյեկտին վնաս պատճառելու միջոց կամ այլ կերպ ասած՝ հանցագործության միջոց: Վերը թվարկված երկու հանցակազմերի սահմանազատման հաջորդ չափանիշը այդ հանցագործությունների օբյեկտիվ կողմն է:

Գրականության մեջ արդարացիորեն նըշվում է, որ մարդուն առևանգելու և պատանդ վերցնելու հանցակազմերը գործնականում հնարավոր չէ ճշգրիտ սահմանազատել, ինչը պայմանավորված է համապատասխան հողվածների դիսպոզիցիաներում այդ հանցագործությունների

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

հատկանիշների ոչ հստակ ձևակերպումներով<sup>3</sup>: ՀՀ քր. օր. հոդ. 131-ը նկարագրում է անձին առևանգելու եղանակները՝ վստահությունը չարաշահելու, խաբեության, բռնության կամ բռնության գործադրման սպառնալիքի միջոցով, որը կարող է կատարվել գաղտնի կամ բացահայտ: ՀՀ քր. օր. հոդվ. 131-ի դիսպոզիցիայում, նկարագրելով մարդուն առևանգելու եղանակները, օրենսդիրը, հավանաբար, փորձել է սահմանել տվյալ հանցավոր արարքի հասկացությունը և այլ հանցագործություններից դրա սահմանազատման հիմքերը: Սակայն նման մոտեցմանը դժվար է համաձայնել, քանի որ, մեր կարծիքով, հնարավոր չէ նախատեսել մարդուն առևանգելու եղանակների սպառնիչ ցանկը: Մասնավորապես, տվյալ դեպքում անտեսված է, օրինակ, տուժողի անօգնական վիճակի օգտագործմամբ նրան առևանգելու հնարավորությունը: Մարդուն առևանգելու ձևերի և եղանակների մասին իրավաբանական գրականության մեջ շատ է խոսվել, ուստի նպատակահարմար չենք համարում այդ հարցերին կրկին անդրադառնալ: Իսկ ՀՀ քր. օր. հոդ. 218-ը ընդհանրապես չի բացահայտում պատանդ վերցնելու և պատանդ պահելու հասկացությունների իմաստը: Սակայն և՛ քրեական իրավունքի գիտությունը, և՛ իրավակիրառ պրակտիկան վկայում են, որ պատանդ վերցնելու հանցակազմի դեպքում էլ տուժողին ազատությունից կարելի է զրկել նույն միջոցներով, ինչ որ մարդու առևանգման ժամանակ: Սակայն, ինչպես գիտենք, ՀՀ քր. օր.-ի հոդ. 218-ում նախատեսված է հատուկ նպատակ՝ ուղղված երրորդ անձանց, որպես պատանդին ազատելու պայման, իսկ այդ հատուկ նպատակի բացակայության դեպքում արարքը պետք է որակվի կամ ՀՀ քր. օր.-ի հոդ. 131-ով կամ հոդ. 133-ով<sup>4</sup>:

Ի տարբերություն պատանդ վերցնելու, մարդուն առևանգելու դեպքերի՝ տուժողին իր միկրոսոցիալական միջավայրից տեղափոխելու հանգամանքը հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է: Ասվածից հետևում է, որ արարքը ՀՀ քր. օր. հոդ. 131-ով որակելու համար պարտադիր է տուժողին այլ վայր տեղափոխելը: Իսկ անձին պահելը չի համարվում մարդուն առևանգելու հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ և հանդես է գալիս ընդամենը որպես օբյեկտիվ կողմի ոչ պարտադիր (ֆակուլտատիվ) հատկանիշ:

Այնուամենայնիվ, քննարկվող հանցակազ-

մերում առկա հակաիրավական արարքների նմանությունը, ամեն դեպքում, դժվարություն է հարուցում իրավակիրառողի մոտ դրանց որակման և սահմանազատման խնդրում: Եթե մենք ուսումնասիրենք պատանդ վերցնելու համար պատասխանատվություն նախատեսող նորմը, ապա կտեսնենք, որ օբյեկտիվ կողմը կազմում են երկու գործողություններ՝ պատանդ վերցնելը և պատանդ պահելը: Բացի այդ, ՀՀ քր. օր. հոդ. 218-ի դիսպոզիցիայի համաձայն՝ պատանդ վերցնելու պարտադիր հատկանիշ են համարվում հանցավորի կողմից երրորդ անձանց ներկայացվող պահանջները: Անհրաժեշտ է նաև ուշադրություն դարձնել նշված հանցագործությունների ավարտման պահին: Ինչպես մարդուն առևանգելը, այնպես էլ պատանդ վերցնելը տևող հանցագործություններ են՝ ձևական հանցակազմերով: Պետք է նշել, որ պատանդ վերցնելը համարվում է ավարտված տուժողին ազատությունից փաստացի զրկելու պահից, եթե դրա հետ մեկտեղ հանցավորը նպատակ է հետապնդում հարկադրել օրենքով նախատեսված սուբյեկտներին կատարելու որոշակի պահանջներ, որպես պայման՝ պատանդին ազատ արձակելու համար: Ի տարբերություն պատանդ վերցնելուն՝ մարդուն առևանգելը սկսում է անձին վերցնելու պահից և ավարտված է համարվում տուժողին տեղափոխելու փուլում:

Հաջորդ հատկանիշը, որը թույլ է տալիս տարանջատել ուսումնասիրվող հանցագործությունները, հանցանք կատարող անձանց կողմից ներկայացվող պահանջներն են: Ինչպես արդեն նշվել է, ի տարբերություն մարդու առևանգման, պատանդ վերցնելու դեպքում հանցավորի կողմից առաջ քաշվող պահանջները մտնում են ՀՀ քր. օր. հոդ. 218-ի դիսպոզիցիայի մեջ: ՀՀ քր. օր. հոդ. 218-ով նախատեսված հանցագործության սուբյեկտի կողմից ներկայացվող պահանջների բովանդակությունը կարող է լինել տարբեր և արարքի որակման համար ոչ մի նշանակություն չունի: Ընդ որում, պահանջների հասցեատիրոջ դերում կարող են հանդես գալ ինչպես իր պետությունը, այնպես էլ՝ օտարերկրյա, ինչպես տեղական, այնպես էլ օտարերկրյա կազմակերպությունը: Կախված պահանջի բնույթից՝ հասցեատերը կարող է լինել հայտնի կամ ոչ, ինչը արարքի որակման վրա չի ազդում: Պատանդներին, ի տարբերություն առևանգված մարդկանց, պահանջներ չեն ներկայացվում: Պատանդը հան-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ցավորի համար հանդիսանում է որպես «ապրանք»: Դրա հետ մեկտեղ, մեր կարծիքով, պատանդ վերցնելու հանցակազմով նախատեսված սուբյեկտների շրջանակը, ում հանդեպ հանցավորը պահանջներ է ներկայացնում, չափից դուրս ընդարձակ է: ՀՀ քր. օր. հոդ. 218-ի ձևակերպման մեջ հաշվի չի առնվում այն հանգամանքը, որ մարդուն առևանգելու դեպքում հազվադեպ չեն դեպքերը, երբ պահանջներ են ներկայացվում տուժողի հարազատներին և մտերիմներին: Սակայն պատանդ վերցնելու դեպքում վտանգվում են ոչ թե կոնկրետ անձի շահերը, ինչպես որ մարդուն առևանգելու ժամանակ է, այլ վտանգվում է ամբողջ հասարակության անվտանգությունը: Ուստի, մեր կարծիքով, ճիշտ կլիներ ՀՀ քր. օր. հոդ. 218-ից հանել քաղաքացիներին վերաբերող նշումը: Դրա հետ մեկտեղ ճիշտ կլիներ դիսպոզիցիայում նշել այլ հասցեատիրոջ՝ պաշտոնատար անձին՝:

Այսպիսով, այն դեպքերում, երբ հանցավորի պահանջները ուղղված են ֆիզիկական անձանց, արարքը կարելի է որակել որպես մարդու առևանգում: Պետք է նաև նշել, որ այսպիսի մոտեցումը թույլ կտա վերացնել քննարկվող հանցակազմերի սահմանազատման հետ կապված բարդությունները:

Պրակտիկան ցույց է տալիս, որ ներկայացվող պահանջների բովանդակությունը բավականին բազմազան է: Դրանք կարող են կապված լինել երկիրը լքելու, խոշոր գումար ստանալու ցանկության հետ, որևէ քաղաքական որոշում չեղյալ հայտարարելու կամ, ընդհակառակը, պետությանը որևէ դատապարտյալի ազատ արձակելուն հարկադրելու, որևէ մեկին ներում շնորհելու, տրանսպորտային միջոցներ, զենք, թմրանյութ ստանալու հետ և այլն: Ընդ որում, պատանդ վերցնելու դեպքում պահանջները ներկայացվում են բացահայտ, շատ դեպքերում հանցավորը դիտավորյալ ցանկանում է իր արարքին տալ քաղաքական լայն հնչեղություն:

Այս երկու հանցագործությունները միմյանցից տարբերվում են նաև հետևյալ հանգամանքով. մարդու առևանգումը ենթադրում է որոշակի գաղտնիություն: Գաղտնիությունն այն է, երբ հանցավորը ձգտում է առևանգվածին պահել այնպիսի վայրում, որը հայտնի չէ իրավապահ մարմիններին և այն անձանց, ովքեր շահագրգիռ են տուժողի ազատման հարցում: Իսկ պատանդ վերցնելու

լու ժամանակ հանցավորը, ընդհակառակը, գործում է բացահայտ: Այս հանգամանքը վկայում է հանցավորի հանդգնության մասին, դրանով է պայմանավորված պատանդ վերցնելու հանրային բարձր վտանգավորությունը՝ մարդուն առևանգելու համեմատությամբ՝:

Այս երկու հանցակազմերում հանցավորի մեղքը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորության ձևով: ՀՀ քր. օր. հոդ. 218-ի դեպքում հանցավորը գիտակցում է, որ այլ անձի պատանդ է վերցրել՝ պետությանը, կազմակերպություններին կամ քաղաքացիներին որևէ գործողություն կատարելուն հարկադրելու կամ որևէ գործողության կատարմից զերծ մնալու համար: Ի տարբերություն սրա, մարդուն առևանգելու դեպքում հանցավորը գիտակցում է, որ անօրինական կերպով վերցրել է այլ անձի և նրա կամքին հակառակ տեղափոխում է նրան այլ վայր, և ցանկանում է դա:

Պատանդ վերցնելու հանցակազմում, ինչպես արդեն նշել ենք, հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ է հանդիսանում դիսպոզիցիայում նշված հատուկ նպատակը, որով էլ այն տարբերվում է ՀՀ քր. օր. հոդ. 131-ով և 133-ով նախատեսված արարքներից:

Սուբյեկտիվ կողմի հաջորդ հատկանիշը՝ շարժառիթը, չի համարվում պարտադիր հատկանիշ և արարքի որակման վրա չի ազդում ու չի կարող դրվել այս հանցագործությունների սահմանազատման հիմքում: Միայն մարդուն առևանգելը, որը կատարվել է շահադիտական դրդումներով, համարվում է հանցագործությունը ծանրացնող հանգամանք և ազդում է արարքի որակման վրա: Այս դեպքում արարքը որակվում է ՀՀ քր. օր. հոդ. 131-ի 2-րդ մասի 7-րդ կետով: Հանցագործության շարժառիթը կարող է ունենալ նաև այլ քրեաիրավական նշանակություն, մասնավորապես այն շարժառիթները, որոնք նշված են ՀՀ քր. օր.-ի հոդ. 63-ում, որպես պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքներ: Չնայած դրանք արարքի որակման վրա չեն կարող ազդել, բայց հաշվի են առնվում դատարանի կողմից պատիժ նշանակելիս: Սրա օրինակ կարող է լինել մեր կողմից քննարկվող հանցագործությունների կատարումը ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության, կրոնական մոլեռանդության, այլ անձանց իրավաչափ գործողությունների համար վրեժի շարժառիթներով (ՀՀ քր. օր. հոդ. 63-ի, 6-րդ

## ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կետ):

Տարբերություն կա մասնավոր հանցագործությունների սուբյեկտների հարցում: Եթե մարդուն առևանգելու սուբյեկտ է հանդիսանում 14 տարին լրացած մեղսունակ, ֆիզիկական անձը, ապա պատանդ վերցնելու սուբյեկտ է հանդիսանում 16 տարին լրացած մեղսունակ, ֆիզիկական անձը:

Պրակտիկայում որոշակի բարդություններ են առաջանում շահադիտական դրդումներով մարդուն առևանգելու (ՀՀ քր. օր. հոդ. 131, 2-րդ մաս. 7-րդ կետ) և շահադիտական նպատակներով պատանդ վերցնելու (ՀՀ քր. օր. հոդ. 218) դեպքերը սահմանազատելու հարցում: Սրա հետ կապված պետք է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքի վրա, որ առևանգման դեպքում հանցավորի պահանջները ուղղված են անմիջապես տուժողին կամ նրա հարազատներին: Պատանդ վերցնելու դեպքում նշված պահանջները ուղղված են ոչ թե պատանդ վերցված անձին, այլ ՀՀ քր. օր. հոդ. 218-ով նախատեսված այլ անձանց և կազմակերպություններին:

Հարկ ենք համարում ավելացնել, որ քրեմարկվող արարքները չեն կարող որակվել հանցագործությունների համակցությամբ, քանի որ

առկա է ընդհանուր և հատուկ նորմերի մրցակցություն: Ի տարբերություն ՀՀ քր. օր.-ի, ՌԴ քր. օր.-ում սահմանված է, որ եթե հանցագործությունը նախատեսված է ընդհանուր և հատուկ նորմերով, հանցագործությունների համակցությունը բացակայում է, և քրեական պատասխանատվություն է առաջանում հատուկ նորմերով: Ճիշտ կլիներ նման նորմի նախատեսումը ՀՀ քր. օր.-ում<sup>7</sup>:

Ինչ վերաբերում է մեր կողմից քննարկվող հանցագործություններին, ապա ընդհանուր պետք է համարել ՀՀ քր. օր.-ի հոդ. 131-ով նախատեսված նորմը, իսկ հատուկ՝ ՀՀ քր. օր. հոդ. 218-ով նախատեսվածը: Այդ պատճառով էլ կարելի է պնդել, որ պատանդ վերցնելը, փաստորեն, հանդիսանում է մարդուն առևանգելու տարատեսակ<sup>8</sup>:

Պատանդ վերցնելու և մարդուն առևանգելու համար պատասխանատվություն սահմանող նորմերի վերլուծությունը թույլ է տալիս ասելու, որ այս հանցագործությունները չի կարելի սահմանազատել առանձին հատկանիշի հիման վրա: Սահմանազատման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել այս արարքները միմյանցից սահմանազատող հատկանիշների ամբողջությունը:

<sup>1</sup> Տե՛ս Журавлев Н.А. Уголовно-правовая характеристика преступлений связанных с захватом заложников. Дисс. канд. юр. наук.- М., 2001. С. 89.

<sup>2</sup> Տե՛ս Овчинников Г.В., Павлик М.Ю., Коршунова О.Н. Захват заложников. СПб, 2001. С. 93.

<sup>3</sup> Տե՛ս Российское уголовное право. особенная часть: учебник под. ред. В.Н. Кудрявцова, А.В.Наумова. М., 1997. С. 286.

<sup>4</sup> Տե՛ս Беляева Н., Орешкина Т., Мурадов. Квалификация захвата заложников: Законность. 1994. N7. С. 21.

<sup>5</sup> Տե՛ս Комисаров В. Захват заложников. Происхождения нормы, вопросы совершенствования. Законность. 1995. N3. С. 46.

<sup>6</sup> Տե՛ս Парфиенко Н.Г. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика похищения человека. Дисс. канд. юр. наук. Иркутск, 2007. С. 100.

<sup>7</sup> Տե՛ս ՀՀ քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս: ԵՊՀ, 2003, էջ 314:

<sup>8</sup> Տե՛ս Комисаров В. Захват заложников. Происхождения нормы, вопросы совершенствования. Законность. 1995. N3. С. 105.